

I. ПОЛОЖАЈ МОНАСТИРА

Место на коме је саграђен манастир Раваница налази се у подножју Кучајских планина, у клисури, на уском и благом платоу, на окуци раваничке речице. Са западне, стране, ову питому оазу уоквирену стрмим и шумовитим падинама, одваја краћи теснац од плодних поља Поморавља. Испред самог теснаца простиру се стара села Горње и Доње Сење. Овај питоми плато обилује густим и хладовитим сенкама кестенових, орахових и липових стабала, Према рељефу терена, околни пејзаж је још задржао средњовековну изолованост и тишину, коју чешће преко дана ремети тугњава индустријске железнице Сењских рудника.

Манастирски комплекс са снажним, масивним зидинама градског утврђења, некада је ипак био мирнији, али стицајем крупних историјских збивања, само за релативно кратко време. Велики и ~~злогвешни~~

кнезь Давид ктиторъ стго мѣста сего⁵⁸² није ни слугио да ће за непуну деценију овај величанствени маузолеј, саграђен још за његова живота, примити његово тело и постати неми сведок косовске трагедије. Изван градских зидина, по северним падинама су се простирали виногради прошарани воћњацима. Са осталих страна, непроходне шуме окићене литицама кречњака, обиловале су богатим ловиштима.

На око пет стотина метара низ реку, на самом излазу из клисуре, испод остатка старе петрифициране зидине од опека, избија јако врело хладне воде. Давно, пре првих трагова о Раваници, римски легионари су овај извор каптирали и широким керамичким цевима обезбеђивали хладном и свежом планинском водом, *Noveum Margi*. Данас на старој траси водовода сељани заоравају цеви, које развлаче по пољима или уграђују као димњачке канале изнад својих огњишта. На супротној страни, источно од манастирског постројења, у подножју стрме стене кречњака зјапи отвор пећине са сталактитима и сталагмитима. Њен предњи део, испуњен свежим струјањима која допиру из дубине, топлих летњих дана и ноћи је служио манастирском стаду за пландовање. Није искључено да ју становници манастира, због свих подобности, нису користили и у друге сврхе. На самом улазу с десне стране, познају се трагови средњовековног зида који је затварао пећину, а поред њега неколико руком клесаних у стени степеника, завршених банком за седење.

Тек од села Сења почињу да се пружају питома и житородна поља Поморавља, са којих је манастир у изобиљу добијао храну, вино и све остало што им је било потребно за монашки живот⁵⁸³.

На крају, раваничка речица је доприносила манастирској економији покретањем воденичних каменова, а била је погодна и за натапање водом повртњака и њива. Некада, пре него што је вода затрована флотацијом руде угља, давала је одличну планинску пастрмку, која је у посне дане изношена на монашку трпезу.

Данас је црква опасана са свих страна углавном остацима зидова манастирског утврђења, зградом конака и делимично зидом подигнутим у новије време. Зидови градског утврђења са трима одбранбеним кулама и данашњим манастирским конаком налазе се са северне стране и сачињавају ансамбл објеката најстаријег порекла. Зид са јужне стране подигнут на измаку средњег века, обухвата црквено двориште у затворену целину. Његова траса се са југоисточне стране добрим делом подудара са правцем старих зидних платана, а с југозападне слободно продужава и под оштрим углом ломи према северу (т. IV, V, VI).

Главни прилаз манастиру је са западне стране. Са те исте стране био је на скоро истом месту ситуиран и првобитни улаз испод снажне одбранбене куле (т. V и VI). Северно од улаза надовезује се данашњи манастирски конак саграђен 1850. на иницијативу тадашњег игумана Дионисија Поповића⁵⁸⁴. Источно крило доњег приземног дела конака, са улазом на јужној страни из црквене порте, изгледа да је подигнуто на зидовима и темељима старе трпезарије. Западни, спољни зид се целом дужином наслања на темеље порушеног обимног зида градског утврђења (т. XXVI). Насупрот снажним зидовима у приземљу који представљају остатке старе манастирске трпезарије, зидови на горњем спрату конака су релативно танки. Поред овог конака који служи искључиво монашком животу, у „горњој порти“ између његовог северног зида и такозване куле Милоша Кобилића (т. IV), подигнут је, уз западно платно градског бедема, у трећој деценији овога века конак за смештај манастирских гостију. Приближно истом времену припада, у истој групи, низ мањих зграда међу којима пекара, станови за свештенике и летња кухиња. У овом делу „горње порте“ налази се бунар који снабдева манастир свежом водом за пиће. Манастирски део са радионицама, у зградама знатно млађег порекла, смештен је у правцу севера, изван оквира утврђења.

Најстарије грађевине манастирског комплекса, настале по првобитној концепцији Лазара и његових неимара су поред цркве, донжон кула, такозвана Лазарева кула (т. V) и трпезарија са монашким ћелијама. Једина очувана међу њима је донжон кула, која својим северним зидом још увек одолева зубу времена. На њеном другом спрату, са западне стране, налазе се остаци мање капеле са олтарском апсидом покривеном живописом. Ове најстарије грађевине и градско утврђење грађене су у извесном краћем временском размаку.

Посебну пажњу скреће фортификациони систем који је, својим кулама и зидним платнима распетим између њих штитио од изненађења споља, богати манастирски феуд. Врднички, а и Болоњски препис⁵⁸⁵ Раваничке повеље не дају никакве податке о одбранбеним објектима манастирског утврђења. Први и најстарији подаци налазе се у Петроградском рукопису из XVI века⁵⁸⁶, у коме се говори да је постојало седам пиргова. Један млађи рукопис из XVII века⁵⁸⁷, који се чувао у Народној библиотеци у Београду (заведен у каталогу под бр. 23), потврђује да је манастир био брањен са седам пиргова.

О монашким ћелијама нема скоро никаквих података што је сасвим природно, ако се има у виду да су грађене од лаког бондручног материјала. Судећи по поменутом рукопису из XVII века, оне су биле распоређене „уза зид“ градског утврђења, „као птичија гнезда“. Њихов положај у односу на цркву потврдила су сондажна испитивања у порти, вршена за време конзерваторских радова на цркви⁵⁸⁸ (т. VI). На њих подсећају две Каничеве гравуре из новијег времена, израђене техником бакрореза⁵⁸⁹ (т. II).

II. Ц Р К В А

Црква манастира Раванице је један од најмонументалнијих српских средњовековних споменика. У ланцу средњовековног феудалног културноуметничког, а посебно архитектонског успона, она је важна